

UDK: 929 Magdić, M.
Prethodno priopćenje
Primljeno: 14. 1. 1998.

Životopis hrvatskog publicista Milivoja Magdića (1900.–1948.)¹

ZVONIMIR DESPOT
Zagreb, Republika Hrvatska

Komunistička se partija nakon Drugog svjetskog rata krvavo razračunavala sa svojim političkim i inim neistomišljenicima. Mnogi su živote izgubili bez ikakva sudskog postupka, a i onima koji su se pojavili pred sudom bila je u mnogim slučajevima unaprijed određena i presuda. Jedan u nizu takvih bio je i do tada jedan od vodećih hrvatskih političkih publicista Milivoj Magdić.

Uvjereni marksist

Magdić se rodio 22. svibnja 1900. u Koprivnici od Ivana i Marije r. Tamhina.² U tom je gradu boravio samo godinu dana, kada se obitelj preselila u Sušak, zatim 1905. u Jastrebarsko, a od 1915. do 1932. živjeli su u Daruvaru. Magdić je osnovnu školu polazio u Jastrebarskom od 1906. do 1910., a Donjogradsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu od 1910. do 1917. godine. Tada ju je samoinicijativno napustio te je privatno spremao maturu kod roditelja i položio je u Bjelovaru 1918. godine. U siječnju 1919. upisao je u Zagrebu Pravni fakultet, ubrzo postavši predsjednik zagrebačke podružnice Jugoslavenskog akademskog kluba »Jurislav Janušić«, čiji je tajnik tada bio Otokar Keršovani. Diplomirao je u ožujku 1923. godine, a Đuro Basariček mu je od 1. siječnja do 31. srpnja 1922. omogućio popodneвно zaposlenje u pravnoj referadi Saveza dobrotvornih društava »Narodna zaštita«.³ U studenome 1922. položio je i sudski ispit, a zatim je u »Narodnoj zaštiti« bio stalno namješten od 1. listopada 1922. do kraja ožujka 1923. godine. Nakon odslužene vojske dobio je 1. kolovoza 1924. mjesto sudskog prislužnika na Kotarskom sudu u Daruvaru, gdje je ostao do veljače 1926. godine. Tada je položio praktični sudski ispit na

¹ Ovaj je članak izrađen ponajprije na temelju Magdićeva policijskog dosjea, vidi: Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo unutarnjih poslova, Personalni dosje 301233-Milivoj Magdić (dalje: HDA, MM).

² Otac je bio porezni službenik i umro je 1937. u Zagrebu. Majka je umrla 1927. u Daruvaru, gdje je otac bio u službi kao šef poreznog ureda.

³ Basariček mu je nudio i ulazak u Hrvatsku republikansku seljačku stranku. Magdić je to, međutim, odbijao zbog, kako je izjavio, »nejasne stranačke politike HRSS-a«, ali i zbog svog tadašnjeg jugoslavenskog opredjeljenja, vidi: HDA, MM, 23.

Banskom stolu u Zagrebu, pa je odmah premješten u Pakrac kao sudski pristav. U srpnju 1928. po kazni je upućen u Staru Pazovu, jer se protiv njega vodila disciplinska istraga zbog političkog djelovanja u Savezu zemljoradnika, čiji je član bio od veljače 1927. godine. Ostavku je dao u studenome 1928., jer mu je ionako prijetio otpust iz službe. Od siječnja do prosinca 1929. imao je u Osijeku odvjetnički ured.

Revoltiran nepravdama i nezadovoljan postojećim stanjem u državi, Magdić je prišao marksizmu, koji je obećavao rješenje svih političkih i socijalnih problema. U prosincu 1928. postao je član KPJ, ubrzo je ušao u osječki Rajonski komitet KP Gornji grad te je imenovan i tajnikom Narodne pomoći Jugoslavije. Zbog policijskih progona pobjegao je ubrzo u Zagreb, a zatim se smjestio kod roditelja u Daruvaru.

Koncem veljače 1930. policija ga je ondje uhitila zajedno sa suprugom Ankom r. Makaj, oboje ih odvela u Zagreb i zatim pustila na slobodu. Početkom kolovoza iste godine bio je još jednom uhićen te je ostao u zatvoru do listopada. Budući da je bio bez namještenja, upisao je Filozofski fakultet te je počeo surađivati u *Socijalnoj misli*, *Književnim novinama*, *Riječi*, *Književnom krugu*, *Zeti*, *Koprivama*. Napisao je i pravni dio knjizi *Svestrani gospodarski savjetnik*.⁴ Pisao je književne i kazališne kritike, socijalne i političke eseje, rasprave o liberalizmu, radničkom pitanju i sindikatima.

U travnju 1935. dobio je posao u Podružnici Saveza privatnih namještenika u Zagrebu, pa je u Radničkoj komori radio kao pravni referent. U jesen iste godine postao je nastavnik za radno pravo na tečaju za sindikalne aktiviste u Komori, a u listopadu 1939. bio je član Komisije Ministarstva socijalne politike za izradu teksta Uredbe za zaštitu obitelji osoba pozvanih na vojnu dužnost.

Sukob s komunistima

U brojnim člancima iznosio je svoje viđenje marksizma i komunističkog pokreta, čime je došao u sukob s KP-om, a komunisti su ga ubrzo proglasili i izdajnikom Partije. Nisu birali izraze kako da ga ocerne, pa su tako, primjerice, pisali kako »ovu policijsku hulju treba razgoliti pred najširim narodnim masama i žigosati kao policijskog provokatorskog psa«.⁵ Optužili su ga da je surađivao sa šefom zagrebačke policije Jankom Bedekovićem, po čijoj je zamisli u Partiju ugurao nekoliko provokatora, da je 1930. godine pokušao organizirati nelegalnu partijsku konferenciju te da je odgovoran za smrt nekoliko komunističkih aktivista.⁶ Stoga je svim članovima Partije poručeno da Magdića »treba svagdje tjerati napolje i oko njega stvoriti atmosferu prezira i bojkota«.⁷

Magdić je još neko vrijeme ostao uvjereni marksist. Tu ideologiju je nastavio propagirati u svojim napisima, pa je, primjerice, u raspravi o fašizmu

⁴ Vidi: Andrija Štiglić-Đuro Arhanić, *Svestrani gospodarski savjetnik*, Zagreb, 1933.

⁵ »Razgoliceni provokator«, *Proleter*, IV, 23, Beč, veljača 1932., 130.

⁶ Vidi: »Borite se protiv provokatora«, *Proleter*, VIII, 26, Beč, rujan 1932., 10.

⁷ »Raskrinkani provokatori«, *Proleter*, IX, 6–7, Beč, lipanj 1933., 15.

marksizam označio kao »jedino pouzdano mjerilo u burnim događajima današnjice... kao jedinu sigurnu metodu u borbama, koje iz mračne i teške današnjice vode prema svjetloj i radosnoj budućnosti«.⁸ Tada je još smatrao i da je moguća suradnja marksista i hrvatskih nacionalista.

U tijeku poznatih moskovskih komunističkih obračuna 1935. protiv boljševičkih prvaka Zinovjeva, Buharina i Rikova Magdić se potpuno razočarao u tu ideologiju, a oko toga se 1937. oštro sukobio i s Božidarom Adžijom. Komunisti su ga optužili i da je prišao trockistima, čija je jedina djelatnost bila »razbijanje saveza radništva sa seljaštvom«.⁹ Magdić je pak marksizam prvi put napao u jednom novinskom članku, pišući o sindikatima koji su bili »ideologizirani marksizmom«, ali što izriječkom ipak nije spomenuo:

»Pravci politike koju provode tzv. klasno opredijeljeni sindikati (kod toga imam u vidu svjetski prosjek) dobrim su dijelom određeni gledanjima kakva su imali na tu politiku osnivači tih sindikata. Ta gledanja nastala su u vremenima gotovo potpuno različnima od ovog našeg. Potrebno je dakle razmotriti da li se takva gledanja nastala u posve drugačijim prilikama od naših mogu održati u ovom današnjem olujnom vremenu.«¹⁰

Nastojeći ga ušutkati, komunisti su 22. siječnja 1939. preko Pokrajinske uprave Udruge radničkih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju, koja je bila u njihovim rukama, uputili dopis Savezu privatnih namještenika u Zagrebu sljedećeg sadržaja:

»Daleko bi nas dovelo kada bi citirali sve te 'nove' idejne smjernice, koje su kopija nacional-socijalističkih teorija, koje ove nove stjegonoše žele širiti iz ustanove Radničke komore u Zagrebu, jedući pri ovom svom 'teškom radu' kruh koji plaća radnička klasa. Pošto su naprijed spomenuta lica,¹¹ članovi vašega Saveza, predstavnici sastavnih organizacija URS-a postavili su ovoj oblasnoj upravi mnogobrojna pitanja o najnovijoj radbi ovih štetočina, a među ostalim zatražili informaciju da li ova lica mogu i dalje biti članovi jedne URS-ove organizacije kada istovremeno tvrde 'da sindikati koje se smatra dijelom klasnog radničkog pokreta nemaju kao takvi više osnova za svoju egzistenciju' i zato radnike, članove tih sindikata treba po mišljenju ove učene gospode staviti pod kontrolu 'vodstva po narodnoj eliti'. Umoljavamo drugarski naslov da svoja rješenja po ovom pitanju

⁸ M. Magdić, *Fašizam i radnička klasa*, Zagreb, 1935., 28.

⁹ Mmg. [Milan Gorkić], »O trockizmu kod nas«, *Proleter*, XIII, 3, Bruxelles, ožujak 1937., 11.

¹⁰ M. Magdić, »Osnovni problemi sindikalnog pokreta današnjice«, *Radnički glasnik*, XVII, 7–8, Zagreb, 13. kolovoza 1938., 2. U policijskom dosjeu je izvadak njegova teksta iz tog doba koji isto tako govori o Magdićevu potpunom napuštanju marksizma: »Ideal socijalizma ne može se ostvariti djelovanjem u smislu marksističkih zasada. Radi toga je potrebno strogo odvajanje od marksizma svih onih koji teže za ostvarenjem takvih ustanova koje će omogućiti slobodan razvoj ličnosti u smislu humanističkog ideala, harmoničnog odnosa u društvu i socijalno pravo. Radnička klasa – sama po sebi – nije dovoljno jaka da ostvari takav ideal, već su u tu svrhu potrebni skladni napori čitave narodne zajednice. Potrebe današnjeg vremena traže potpunu harmoniju između nacionalnog i socijalnog ideala te je štetno odvajati jedno od drugoga.«: HDA, MM, 91.–92.

¹¹ Uz Magdića, komunisti su napali i njegove kolege, Eduarda Fleischera te dr. Mirka Kus-Nikolajeva.

hitno donese i da ih saopći svojoj oblasnoj upravi, koja će poduzeti i ostale potrebne mjere, da se ova lica iz klasne radničke sredine odstrane.«¹²

Kakve su to bile »ostale mjere« uskoro se pokazalo. Magdić je 30. ožujka iste godine trebao kao njezin pravni savjetnik predsjedati Konferenciji predstavnika radničkih i namješteničkih sindikalnih organizacija u Radničkoj komori. U dvorani je, međutim, Josip Kraš izjavio kako »sindikati ne žele sudjelovati na Konferenciji niti uopće sudjelovati u takvu radu Komore kojim rukovode fašistički orijentirani činovnici.«¹³ Tada su svi komunistički sindikalisti napustili Komoru, a na izlazu iz zgrade Magdića je kamenjem i palicama napalo nekoliko pristaša Partije, nanijevši mu teške tjelesne ozljede.

U *Radničkim novinama*, za koje je Magdić često pisao, izašla je oštra osuda tog napada:

»(...) Pojedini funkcioneri stalno huškaju neobavještene radnike protiv nekih ljudi iz pokreta. Oni to rade po uputama i po sistemu. Da opravdaju svoj opstanak oni neprestano njuškaju i traže neprijatelje radnika i ako su sami radnicima nanijeli više nesreće nego sva građanska klasa (...)

Ovakvi metodi razračunavanja su patentirano fašističkog porijekla. I ti metodi su svugdje u svijetu izazvali reakciju. Grupa huškača imade dovoljno mogućnosti da javno obračuna sa svojim protivnikom ali kako? Ko bi mogao dokazati da je drug Magdić fašist? Na ovakvu podvalu bi se cijeli grad smijao i zato je trebalo pribjeći mučkom napadaju u noći koji baca čudno svjetlo na ljude koji su se upregli za demokraciju, a petnaest godina su je podrivali i tako omogućili prodor svom blizancu – fašizmu.«¹⁴

Shvativši da komunistička ideologija negira ljudsku slobodu i dostojanstvo, Magdić je javno istupio iz Partije i postao jednim od njezinih najopasnijih protivnika. Ubrzo je u raspravi naslovljenoj *Kojim putem*¹⁵ opisao uzroke krize radničkog pokreta te je predložio neka rješenja. Najveći je problem vidio upravo u marksizmu, pa je naveo tri najveće greške te ideologije. Kao prvu je stavio to što je marksizam ostvarenje socijalističkog društva gledao u prevladavanju narodnog. Magdić je mislio da kao osnova za izgradnju socijalizma može poslužiti tek »izgradnja naroda kao zajednice aktivističkih pojedinaca i grupa vezanih historijskom sudbinom, osjećajnom pripadnošću i stvaralačkim naporima za cjelinu.«¹⁶ Druga sudbonosna pogreška marksizma, napisao je dalje Magdić, bila je u tome što je odgovornost i rad na ostvarenju socijalizma predao u ruke samo jednom društvenom redu – radničkoj klasi. To je rezultiralo »punim rastrojstvom unutar svih organizacionih oblika marksističkog radničkog pokreta, što je bilo pojačano i apsolutnim pomanjkanjem opće važećih moralnih zasada.«¹⁷ Kao treću i najsudbonosniju grešku mark-

¹² HDA, MM, 171.

¹³ HDA, MM, 91.

¹⁴ »Slučaj Milivoja Magdića«, *Radnički glasnik*, XVIII, 5, Zagreb, 8. travnja 1939., 3.
¹⁵ M. Magdić, »Kojim putem«, *Radnički glasnik*, XVIII, 3–4, Zagreb, 17. svibnja 1939., 4.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

sizma Magdić je naveo proklamiranje primata materijalnog, što je u praksi dovelo do zanemarivanja duhovnih kvaliteta.

Opisavši tako problematiku marksizma Magdić je u deset točaka predložio i rješenja:

1. Postoji potreba odvajanja socijalističkih ideala od vulgarno-marksističkih metoda koje su konstruirane radi njegova ostvarenja.
2. Progres suvremene znanosti kao i rezultati ispitivanja prakse marksističkog radničkog pokreta, kakav se javljao kroz mnoga desetljeća svog postojanja, doprinášaju saznanju o znanstvenoj neodrživosti mnogih zaključaka postavljenih po Marxu, Engelsu i Lenjinu i naročito po epigonskim dogmaticima marksizma.
3. Ekonomski liberalizam kao podloga egzistenciji organizacionih oblika radničkog pokreta rukovođenog principima vulgarnog marksizma nalazi se u punoj krizi koja je logično zahvatila i organizacione oblike marksističkog radničkog pokreta (partije, sindikate, prosvjetno-odgojna društva, kooperative).
4. Javlja se nužnost pokreta za deproletarizaciju radnika i njihovu inkorporaciju u narodnu zajednicu.
5. Organizirana narodna zajednica treba pristupiti likvidaciji klasnih oblika liberalnog perioda i u okviru planske privrede disciplinirati sve djelatnosti podredivši ih interesu zajednice.
6. U okviru te disciplinirane i planski rukovođene djelatnosti funkcije kako službodavaca tako i služboprirnca mogu biti samo socijalnog karaktera i od takva gledišta mora polaziti nova socijalna politika, koja se neće odvajati od opće narodne politike.
7. Reforma socijalne politike u pravcu zahtjeva novog vremena nije pitanje tehničko ili stručno. Reforma socijalne politike sastoji se u njenu idejnom usmjeravanju.
8. Sindikati, koje se smatra dijelom klasnog radničkog pokreta, nemaju kao takvi više osnova za svoju egzistenciju. Vrijeme jače mehanizacije i masinizacije, vrijeme uklapanja ogromnih masa ljudi u proces proizvodnje i razmjene ne može se više zadovoljiti improvizacijama kao što su radnički sindikati liberalnog perioda.
9. U nizu preobražaja koji se vrše u oblasti javnog prava, u nizu nestajanja starih, preobrazbe postojećih (koje su sposobne za život) i nastajanje novih ustanova, postavlja se i pitanje sindikata. Dosadašnje organizacije služboprirnaca i službodavaca osnovane su u svrhu rješavanja njihovih međusobnih odnosa, moraju se preoblikovati u pravcu njihova konstituiranja kao ustanova javnog prava.
10. Svi zadaci koje postavlja novo vrijeme mogu doći do realizacije samo u okviru narodnog pokreta u kojem će doći do izražaja zajednica svih pozitivno proizvodnih jedinica naroda zasnovana na principu vodstva po narodnoj eliti!¹⁸

¹⁸ Isto.

Nakon ovog programatskog članka ubrzo je opisao i svoje viđenje odnosa intelektualaca prema marksizmu:

»(...) Razlozi koji su priveli intelektualce marksizmu korjenili su se u pitanjima savjesti. Nepodnošljiva atmosfera amoralnog liberalizma nagonila je intelektualce na prekid s takvim društvom. I čim je došlo do prekida postavlja se potreba usidrenja u jednom drugom moralnom krugu. Taj se u vremenu prevladavanja liberalizma nalazio i mogao nalaziti samo u antipodnom taboru (onda se barem činilo da je antipodan), tj. u marksizmu. Dakle, motivi su bili moralnog karaktera. Oni su se oblikovali kao pitanje savjesti (...)»¹⁹

Prema Magdićevu mišljenju, taj se proces u Hrvatskoj odigravao pretežito u vremenu Prvog svjetskog rata i neposredno nakon njega. On je za mlade hrvatske intelektualce, napisao je, »predstavljao izraziti humanistički postulat, predstavljao je pitanje savjesti».²⁰

U hrvatskoj javnosti odjeknula je 1940. i njegova brošura *Liberalizam i socijalna problematika u Hrvata*, koju su mnogi ocijenili kao konačni obračun Magdića s marksizmom. Brojne kritike pohvalile su njegovo pisanje kojim je »nekadašnji doktrinarni marksist osudio svoj bivši ideološki smjer i prikazao zlokoban utjecaj liberalizma na socijalni život Hrvata».²¹ Njegovi stavovi u brošuri naišli su na odobravanje i među katoličkim intelektualcima. Tako je u katoličkom tjedniku *Nedjelja*, između ostaloga, ovako prikazano Magdićevo pisanje:

»(...) Ne znamo doduše kako je g. Magdić počeo studirati kršč. nauk o društvu. Mislimo da je počeo tek onda kad se razočarao u marksizam, odnosno kad je uvidio da marksizam propada i da svijetu ne može donijeti traženu i obećavanu socijalnu pravdu. Baš iz primjera gosp. Magdića mogu se mnogi naučiti mnogo toga. Prvo, da je veoma loše kako za pojedince tako i za čitave skupine, kad se a priori odbacuje nauk Crkve, jer kako bi se mogao protumačiti njegov dosadašnji rad.

Drugo, što je veoma poučno, u slučaju g. Magdića jest da je on počevši studirati nauk Kat. crkve došao do ispravnih rezultata. Uvidio je da se samo po moralnim principima Kat. crkve može donijeti pravo rješenje soc. pitanja.»²²

¹⁹ M. Magdić, »U znaku suvremenih koncepcija«, 7 dana, IV, 52, Zagreb, 29. prosinca 1940., 11.

²⁰ Isto, 12.

²¹ Ivo Cerovac, »Milivoj Magdić: Liberalizam i socijalna problematika u Hrvata«, *Hrvatska smotra*, IX, 3, Zagreb, ožujak 1941., 165.

²² [Civ.], »Bivši marksist o Crkvi«, *Nedjelja*, XIII, 3, Zagreb, 19. siječnja 1941., 6. Tom brošurinom Magdić se na neki način pomirio s Crkvom. Naime, 1934. napisao je knjižicu u kojoj je kler optužio da je »najagilnija i najbrojnija od svih fašističkih i filo-fašističkih grupacija« kod nas: M. Magdić, *Klerikalizam nastupa*, Zagreb, 1934., 27. Magdićevo pisanje ocijenjeno je pak u srpskom tisku ovako: »Jednostavno je izbacio marksizam kroz prozor! Nekadašnji pisac brošure o klerofašizmu sada je slavio socijalnu doktrinu jednoga katoličkog popa (...) Ali on nije sam. Slučaj taj se beskrajno mnogo ponavlja za posljednjih dvadeset godina«: »Slučaj Milivoja Magdića«, *Radničke novine*, 4, Beograd, 24. siječnja 1941., 4.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Magdić je pozdravio stvaranje NDH 1941. godine, ali nije odobravao oblik režima i njegove ispade te se protivio njemačkom i talijanskom utjecaju. Uza sve te rezerve, ipak je bio pripravan surađivati u novostvorenoj državi. U Radničkoj komori bio je na službi do 1. travnja 1941. godine. Tada je mobiliziran i poslan u XXVII. Divizijsku bazu u Kustošiju. Dva tjedna kasnije od ustaša je dobio otkaz u Komori zbog svoje komunističke prošlosti, ali ga vlasti nisu uhićivale. Tako je bez namještenja bio do 15. svibnja 1942. godine.

Posredovanjem ravnatelja ustaškog lista *Spremnost* Ive Bogdana i njegova urednika Tijasa Mortigijije, namješten je u Glavnom savezu staleških postrojbi i ondje je ostao do konca travnja 1944. godine. Tada je došao u redakciju *Spremnosti* i u njoj je do konca rata aktivno surađivao. U svojim je napisima bio poklonik zapadne demokracije i ideje hrvatske države, te je to dvoje nastojao dovesti u sklad. Nadao se da će to biti moguće svršetkom rata nakon uvođenja demokratske vlade u Hrvatskoj, a u obnovi Jugoslavije vidio je samo stvaranje novih nepravdi i guranje hrvatskoga naroda u još veću propast.

Tri godine nakon komunističkog napada na nj, Magdić je u ožujku 1942. izdao knjižicu *Intelektualci prema marksizmu i liberalizmu*, naglasivši već u početku da »objavljuje sljedeći ogleđ u pretpostavci da misli koje su prije nekoliko godina bile predmetom bijesne mržnje, danas, nakon što je ovjetrovljeno samim događajima njihova točnost, mogu izvršiti namijenjenu im zadaću«. ²³ U njoj je naglasio da se kritika marksizma ne može provesti bez kritike liberalizma koji je, prema njegovim riječima, tvorac marksizma. ²⁴

Odlazak u emigraciju

Poglavnik NDH Ante Pavelić odlikovao ga je 1. svibnja 1945. odličjem »Građanskog reda za zasluge I. stupnja«, a već u noći 5./6. svibnja napustio je Zagreb te se povlačio automobilom zajedno s Ilijom Šuljakom i Jurom Petričevićem pravcem Pregrada-Celje-Dravograd. Kad su došli u Austriju, Englezi su ih transportirali u logor Watzelsdorff. Ondje je ljeti 1945. Magdić upoznao Krunoslava Draganovića, koji je kasnije o svom prvom susretu s njim zapisao:

»(...) Njih ide zasluga, a M. Magdića svakako na jednom od prvih mjesta među njima, da su oni nakon katastrofe Nezavisne Države Hrvatske i krvave Bleiburške tragedije kao njezine posljedice prvi se osvijestili iz užasnog bunila i počeli tražiti nove putove za spasavanje hrvatskoga naroda; putove, koji se nisu temeljili na nastavku legitimnoga Državnoga vodstva nego na načelima demokracije i samopredjeljenja«. ²⁵

²³ M. Magdić, *Intelektualci prema marksizmu i liberalizmu*, Zagreb, 1942., 3.

²⁴ Knjižica je naišla na dobar odjek u ustaškim glasilima, vidi: Tomislav Pavić, »Liberalizam i marksizam i moderni zapletaji«, *Ustaška mladež*, II, 34, Zagreb, 23. kolovoza 1942., 2.–3.

²⁵ K. Draganović, »Sjećanja na Milivoja Magdića«, *Hrvatska revija*, XIII, 2 (50), Buenos Aires, 1963., 188.

Englezi su ga ubrzo premjestili u logor u St. Getraudu. Tamo je pak došao u sukob s ustašama, osobito s Erihom Lisakom, jer je krug intelektualaca u kojem se i on kretao postavio pitanje odgovornosti ustaških dužnika za tragediju hrvatskoga naroda.²⁶ Magdić je zatim bio premješten u Celovec i ondje je ostao do sredine svibnja 1946. godine. Tada je otišao u Rim, često je ondje posjećivao i Draganovića, koji mu je omogućio smještaj u gradu. Stanovao je najprije kod talijanskih obitelji, a onda u papinskom gostinju za hodočasnike u Bargo San Spiritu. U njemu je bio i Draganović, s kojim je Magdić radio na zbrinjavanju hrvatskih izbjeglica po Italiji i Austriji.

Iako je morao pobjeći iz svoje domovine, Magdić nije smatrao da je borba za hrvatsku samostalnost završena, jer u Jugoslaviji nije vidio mogućnost konsolidacije i daljnjeg razvoja svog naroda. U svom kratkotrajnom publicističkom radu u emigraciji branio je pravo hrvatskoga naroda na samostalnu državu. Kao bivši komunist, uvidio je važnost ispravna rješenja hrvatskoga pitanja i stavio ga je na prvo mjesto u svojim raspravama. Neprestano ga je, međutim, mučio problem usklađivanja hrvatske politike sa zbivanjima u svijetu. Bilo mu je jasno da Hrvati prije svega moraju voditi razboritiju politiku, a suradnju svih demokratskih stranaka, grupa i istaknutijih pojedinaca pri rješavanju naših političkih problema smatrao je nužnom pretpostavkom za uspjeh.

Osobito ga se dojmio proces protiv zagrebačkog nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca. Uvjeren da su suđenje Srbi zapravo montirali kako bi se osvetili Hrvatima, odlučio je upozoriti svoje sunarodnjake i svjetsku javnost o njegovu pravom značenju. Počeo je s pisanjem knjige *U vučjoj jami*, koja je trebala obraditi položaj Hrvata u jugoslavenskoj državi između dva svjetska rata.²⁷ Stigao je napisati tek prvih 140 stranica kada su ga u Rimu 27. ožujka 1947. uhitili Englezi. Zatvorili su ga u vojarni »Regina Elana«, a 25. travnja transportirali ga za Trst. Dva dana kasnije predali su ga jugoslavenskim vlastima kao ratnog zločinca, iako u NDH nije imao nikakav položaj niti je bio vojnik.²⁸

²⁶ Lisak je tada čak zapovjedio da se likvidiraju Magdić, Mortigijija i Josip Milotek, vidi: HDA, MM, 8. Magdić je 1945. s Mortigijijom Englezima uputio i memorandum o hrvatskoj emigraciji, ali njegov sadržaj ostao je nepoznat.

²⁷ Izvatke iz te nedovršene knjige, vidi: »Rastvaranje srpskog jedinstva«, *Hrvatska revija*, V, 4 (20), Buenos Aires, prosinac 1955., 463.–466.; »Stjepan Radić i hrvatsko političko jedinstvo«, *Hrvatska revija*, XXVIII, 2 (110), München, lipanj 1978., 196.–204.

²⁸ Godinu dana prije izručenja komunističke su vlasti uhitile njegova urednika iz *Spremnosti* Tiasa Mortigijiju te su ga ispitivali i o Magdiću. Tada je Mortigijija o njemu izjavio: »Bivši sudac, otpušten iz službe, poslije sindikalni radnik i pravni referent Radničke komore u Zagrebu. Od početka se bavio publicističkim radom, a poslije postaje i profesionalni publicist. God. 1941./42. besposlen, a potom namješten u Glavnom savezu staleških i dr. postrojbi u Zagrebu. U uredništvo *Spremnosti* ulazi 1944. i ostaje do kraja kao profesionalni novinar. Do jeseni 1945. živio u izbjegličkom logoru St. Gertraud, a onda se preselio u logor Jessuite Caserne u Celovcu«: HDA, MM, 2.

U rukama Ozne

Komunistička ga je vlast rješenjem Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača još 25. veljače 1945. proglasila ratnim zločincem, optužujući ga za sljedeće navodne inkriminacije:

»MAGDIĆ MILIVOJ, star oko 46 godina, iz Zagreba, urednik *Spremnosti*, napisao je čitav niz članaka i rasprava, a u kojima poziva narod u borbu protiv Srba i Židova, te slobodoljubivih Hrvata i saveznika, osim toga vojnički i politički služi okupatoru. Za vrijeme dok je Milivoj Magdić bio funkcioner ustaškog terorističkog aparata, sprovedena je u čitavoj tzv. NDH jezovita politika istrebljivanja starosjedilačkog srpskog i židovskog življa, te je ubito preko 500.000 Srba, najvećim dijelom staraca, žena i djece, te skoro svi Židovi, tj. njih oko 30.000. Sva imovina gore navedenih žrtava ustaškog terora 'podržavljena' je u korist NDH, a pokretna opljačkana i podijeljena između najviših ustaških funkcionera među kojima vidno mjesto zauzima i okrivljeni MAGDIĆ MILIVOJ.«²⁹

Želeći ga pridobiti natrag u svoje redove, komunisti su mu predložili dvije opcije: ako im pristupi, dobit će odmah slobodu, a u suprotnom ga čeka smrt. Magdić je odbio svaku moguću suradnju i popuštanje. Stoga je optužen za suradnju s njemačkom obavještajnom službom »ABWEHR« te da je u svojim tekstovima pozivao na progone Srba i Židova. Optužili su ga da je 1929. bio doušnik zagrebačke policije, a zbog napada na marksizam od 1937. do 1939. godine kako je već tada zastupao ustaštvo. Zamjereno mu je i aktivno djelovanje u NDH, a osobito pisanje protiv NOB-a i KP-a, dok je u emigraciji svojim napisima želio srušiti Jugoslaviju i izazvati intervenciju stranih sila.

Na saslušanju 4. listopada 1947. razjasnio je zašto je 1945. morao otići u emigraciju:

»Slomom NDH nastupila je takva situacija u kojoj za mene ne samo što nije postojala mogućnost daljnjeg legalnog djelovanja kao javnog radnika, već sam smatrao da je moja osobna egzistencija u opasnosti, jer su vlast na hrvatskom teritoriju dobile one snage protiv kojih sam se otvoreno borio i pozivao na borbu. Kako ja NDH nisam smatrao definitivnim oblikom u borbi hrvatskoga naroda za njegovu samostalnost, već samo etapom u jednom razdiobnom procesu koji će trajati sve dok se ne postigne idealni oblik državnog uređenja, to sam u času kad je svršetkom Drugog svjetskog rata nastalo novo razdoblje u svjetskoj historiji smatrao potrebnim da u miru i na potrebnoj distanci ocijenim moje dosadašnje djelovanje, te da upoznavanjem novih pokretnih snaga, novih tendencija i novih problema u svjetskoj stvarnosti sagledam mogućnosti hrvatskoga razvoja i ocijenim hrvatske pozicije u tom novom razdoblju, kako bi ocijenio što je u ovom času potrebno učiniti u interesu hrvatskoga naroda i da li je uopće moguće što učiniti. Dakle, ja nisam smatrao završenom borbu hrvatskoga naroda za njegovu samostalnost, jer Jugoslaviju nisam smatrao takvim državnim razvitkom, u kojem bi hrvatski narod našao mogućnost konsolidacije i daljnjega razvoja. FNRH ja ne smatram državom hrvatskoga naroda, nego umjetnom tvorevinom KPJ, kao predstavnika moderniziranog srpskog ekspanzionizma. Čak ni rezultat izbora ne smatram da je pravilan odraz raspoloženja u hrvatskom narodu.«³⁰

²⁹ HDA, MM, 2.

³⁰ HDA, MM, 124.

Na kraju saslušanja, 26. prosinca 1947. upućen je prijedlog Javnom tužilaštvu NR Hrvatske da se Magdić izvede pred sud, a njegov stav prema komunizmu proglašen je nepopravljivim:

»(...) Ovakvo današnje držanje okrivljenog svakako pokazuje da je on bio i ostaje zakleti neprijatelj slobode i nezavisnosti naših naroda, te da je uvijek spreman konspirirati sa svim neprijateljima naše zemlje protiv FNRJ.«³¹

Magdićevo držanje u zatvoru opisao je 15 godina nakon njegove smrti njegov sudrug iz ćelije:

»(...) O Milivojevu držanju mogu reći sve najpohvalnije. To je bio čovjek potpuno svjestan da ga čeka smrt i on se na nju pripremao. Prema njegovu pričanju, Udba je željela pod svaku cijenu slomiti ga, kako bi on pristupio k njima. Na koncu su mu stavili alternativu: ako želi k njima pristupiti i povratiti se u njihove redove (s obzirom na njegovu prošlost), dobiva odmah slobodu, svoj stan i svoju kompletnu biblioteku, koja je onda bila jedna od najvrednijih privatnih biblioteka u Zagrebu; a ako ostane dosljedan svojem držanju, čeka ga smrt.

Zadnju su mu priliku dali tako, da su mu rekli da će doći upit neposredno pred suđenje, da li je ostao dosljedan; ako popusti suđenje će biti formalnost, a u protivnom presuda će značiti smrt. Upravo ovako se i dogodilo.

Neposredno pred suđenje došla je jedna komisija od tri člana, koji su formalno pregledali ćeliju i postavili Milivoju upit: 'Još dosljedan?'. Milivoj je s ponosom odgovorio: 'Dosljedan!'.

(...) Prema njegovu pričanju, u istrazi su ga teretili da je radio za ABWEHR, njemačku obavještajnu službu. On je to pobijao i imao dokaze, da je kao urednik *Spremnosti* za vrijeme NDH uvijek imao čistu nacionalnu liniju i da je svojim pisanjem ponekad došao i u sukob s njemačkom politikom. Navodio je i brojeve *Spremnosti* i članke u njoj. UDB-a nije imala dokaze za svoje tvrdnje, pa ih čak nije bila u stanju niti 'fabricirati'.

Druga stvar, na kojoj su najviše inzistirali, jest neki 'memorandum' (mislim da je poslan iz Austrije), koji je upućen savezničkim vladama, kako bi ove upoznale našu pravu stvarnost. Željeli su doznati potpisnike. Mnogo ih je zanimao rad Milivoja u Rimu. Milivoj mi je pričao da su prof. Draganović i on radili na nekom materijalu, koji se imao štampati pod naslovom *U Vučjoj jami* ili podnaslov *Hrvatska u razdoblju 1918.–1945.*, pa ih je i taj materijal interesirao, ali od Milivoja o tome nisu puno saznali, odnosno ništa.

(...) Vrijedno je napomenuti da je Milivoj nakon hapšenja u Rimu očekivao intervenciju za spasenje, pa je s tom namjerom na putu za Sežanu u Udinama pre-rezao žile na lijevoj ruci, ali Englezi su mu pružili samo prvu pomoć i produžili da ga izruče.

Kada je Milivoj išao iz sobe br. 24, pozdravili smo se i izljubili. Meni je to bio prvi put u životu, da se pozdravljam sa čovjekom koji ide u smrt, pa sam mu htio reći nešto utješna, a nisam znao što. Znam, da sam kroz suze promucuo: 'Hrvatska Te neće zaboraviti!'. Na ovo se on samo gorko nasmijao i rekao: 'Hrvati su zaboravili i one ljude koje nisu smjeli zaboraviti, pa će sigurno još lakše mene'«.³²

³¹ HDA, MM, 164.

³² N. Vasilj, »Moja sjećanja na Milivoja Magdića«, *Hrvatska revija*, XIII, 2 (50), Buenos Aires, 1963., 199.–200.

U Magdićevu dosjeu nema optužnice i presude. Kakva je zapravo bila optužba posvjedočio je kasnije jedan od živućih očevidaca s tog suđenja, potpisan inicijalima H. D.:

Proces je bio u toku jednoga dana završen. Predsjednik je vijeća bio po zlu poznati Mario Rudan (s otoka Hvara), a javnu optužbu je zastupao Lupret Ivan. M. Magdića je po službenoj dužnosti branio dr. Makjedo, advokat iz Zagreba. Publike je bilo vrlo malo. Nekoliko udbaša i službenika javnog tužništva.

Milivoj Magdić je otvoreno i odlučno nastupao u toku cijeloga postupka. Branio je svoje stanovište i svoje pravo hrvatskoga intelektualca, da o svim pojavama javnoga života izriče svoj sud. Na taj je način branio svoje članke, ocjene političkih ljudi i zbivanja.

Na podrugljive i uvredljive izjave i napadaje I. Lupreta, Magdić je (s puno ironije) znao reći: 'Ja sam nemoćan, kad me se ovdje vrijeđa!' U toku obrane je rekao: 'Ja znam, da će meni ovdje glava pasti'. Na ovu je Magdićevu izjavu reagirao Lupret: 'Kako Vi to možete kazati?' (naime, još se ne zna, što će i kako sud odlučiti!). Na to je Magdić vrlo otvoreno i odlučno odgovorio: 'Znam gdje se nalazim i ne pravim sebi nikakve iluzije!'.

Na pojedina je pitanja Magdić uskraćivao odgovor. Očito se vidjelo da ne želi sudu 'priuštiti' veselja. Jednom je rekao: 'Uskraćujem odgovor, ne želeći ničim otežati položaj suoptuženoga Židovca'. Ova Magdićeva gesta je pokazala svu njegovu duhovnu veličinu. Primio je dobrovoljno teret uskraćivanja odgovora, da suoptuženoga ne dovede u teži položaj. Suoptuženoga je Židovca u toku čitavog postupka neobično štedio.

Optuživali su ga da je u komunističkim redovima bio agent zagrebačke policije, i to na temelju iskaza CVETKA HORVATA, poznatog policijskog činovnika zagrebačke policije (referent za komuniste!). Magdić je ovu optužbu odlučno odbio, nazvavši Cvetka Horvata 'majstorom konstrukcije'. Cvetko Horvat je batinao i ubijao komuniste, ali im je ovdje dobro došao, da se osvete Magdiću, koji je nekada bio njihov pristaša.

Posebno je zanimljivo da je Magdić pred sudom odlučno branio nadbiskupa STEPINCA (teretili su ga za članke o procesu Stepincu!) i naglasio, da nadbiskup Stepinac s onim procesom (listopad g. 1946.) može biti zadovoljan! Za svaku Jugoslaviju je rekao da je 'fikcija'!

Isto je tako branio i dr. Krunoslava DRAGANOVIĆA (teretili su ga za suradnju s njim u Rimu!) ističući njegove zasluge za hrvatske bjegunce. Na ovo je Lupret reagirao: 'Ratne zločince', a Magdić nekoliko puta odgovorio: 'Ljude i Hrvate'.

Na optužbu da je postao agent američke obavještajne službe, Magdić je samo sa smiješkom odgovorio: 'Da sam to bio, ne bi me sigurno predali!'

Na Lupretovo pitanje, da li su ustaše klali, Magdić je odgovorio da su klali ustaše i četnici, a kad ga je Lupret upitao da li su i partizani klali, odgovorio je čvrstim glasom: 'I partizani su klali!'.

U svojoj završnoj riječi ostao je kod svoje obrane i istakao da je od pristaše lijevog radničkog pokreta evolvirao u hrvatskog nacionalistu i integralnog katolika.

Advokati su u svojim govorima bili dosta skromni (kao što je to uopće običaj u komunističkom pravosuđu!) i uglavnom ostali kod nekih manjih i nevažnih pravnih i činjeničnih pitanja, ne ulazeći u političku stranu ovog procesa.

Neposredno prije čitanja osude, predsjednik Rudan je telefonski pozvao pojačanje straže. Oko devet sati navečer došlo je u dvoranu pet milicionera (u toku

dana su bila samo dvojica-osiguranje je bilo vrlo slabo) i tada je pročitana smrtna osuda.

Za Židovca se vidjelo da je zatečen, a Milivoj Magdić je nakon čitanja osude ponosno uzdigao glavu i čvrstim korakom izašao iz sudske sobe.³³

Okružni sud u Zagrebu osudio ga je 22. siječnja 1948. na smrt strijeljanjem. U njegovu dosjeu nema datuma izvršenja kazne, ali se u literaturi navodi 3. ožujka 1948. godine.³⁴

S U M M A R Y

THE LIFE OF CROATIAN PUBLICIST MILIVOJ MAGDIĆ (1900–1948)

Since his student days in Zagreb, Milivoj Magdić, one of the leading Croatian political publicists in the first half of the twentieth century, was well-disposed towards Marxism. On a result, he gained a prominent place in the Communist Party of Yugoslavia. But in his writings he soon divorced himself from official communist ideology. As a result, he was proclaimed a traitor to the party and a provocateur in the pay of the police. He nevertheless remained a committed Marxist until Stalin's purges in the USSR in 1935 left him disillusioned. Thereafter, he became the Yugoslavian communists most dangerous ideological opponent.

Magdić believed that Marxism was flawed because it attempted to build socialism by controlling people, because it left the responsibility of establishing socialism exclusively at the feet of one social class, and because, most fatally, it relied too heavily on materialism. For holding ideas such as these, the communists at one point even attempted to murder Magovac.

During the period of the Independent State of Croatia (1941–1945) he wrote mostly for the periodical *Spremnost* (Readiness), but he held no political office. At the end of the Second World War he emigrated across Austria to Italy, but he was arrested in Rome in 1947 by the English and handed over to the Yugoslav government. He was proclaimed a war criminal, brought before the court, and sentenced to death. This was primarily due to his writings against communism and Marxism.

³³ [H. D.], »Bio sam očevidac. Ne zaboravimo pok. Milivoja Magdića!«, *Hrvatska revija*, XIV, 2–3 (54–55), Buenos Aires, 1964., 341.–343.

³⁴ Vidi: *Tko je tko u NDH?*, Zagreb, 1997., 249.